

Регіональне українознавство

УДК 99(447.86)''18/1939''

ОСЕРЕДКИ КУЛЬТУРНО-ГРОМАДСЬКИХ ТОВАРИСТВ, ЩО ДІЯЛИ В ПОБЕРЕЖЖІ ДО ВЕРЕСНЯ 1939 РОКУ

В. М. Мойсишин

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу;
76019, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15;
тел. +380 (3422) 72-71-31; e-mail: math@nung.edu.ua*

У статті йдеться про культурно-освітні, молодіжні та кооперативні осередки українських товариств, які діяли на території села Побережжя Тисменицького району Івано-Франківської області від кінця XIX ст. до вересня 1939 року.

***Ключові слова:** культурно-громадські товариства, "Просвіта", "Січ", "Сокіл", "Луг", "Сільський господар", "Рідна школа", "Союз українок", архівні джерела, спогади.*

Кожне місто, містечко, село в Україні має свою неповторну історію, переважно невідому навіть більшості його жителів. Але людям, особливо молодим, необхідно знати цю історію у всій її складності, неоднорідності, прочитати чесний і неупереджений опис місцевих подій і фактів, щоб відчутти неперервність історичного та націєтворчого процесу.

Найбільше в Галичині для культурного та економічного розвитку, консолідації народної спільноти і піднесення національної свідомості українців прислужилися культурно-громадські товариства "Просвіта", "Січ", "Сокіл", "Луг", "Рідна школа", "Сільський господар" та ін., які діяли переважно від кінця XIX ст. до вересня 1939 р.

Об'єкт нашого дослідження – культурно-громадське життя в селі Побережжя Тисменицького району на Прикарпатті у згаданий період.

Предмет дослідження – культурно-освітні, молодіжні та кооперативні осередки українських товариств, які функціонували на території села в австрійський і польський міжвоєнний час.

Метою даної роботи є спроба на основі архівних джерел, мемуарів, спогадів та історико-краєзнавчих видань відтворити яскраві сторін-

ки діяльності товариств у Побережжі, встановити імена тих людей, які найбільше прислужилися для національного, культурного й економічного розвитку села до вересня 1939 року.

Село Побережжя (первісна назва – Побереже) Тисменицького району Івано-Франківської області простяглося вздовж правого берега Дністра за 24 км від Івано-Франківська та за 21 км від Галича. Загальна площа – 2014, 5 га, чисельність населення – 2015 осіб. До його складу входять два присілки: Бранівка та Київці.

Щодо першого з них, то в книзі уродженця села доктора Тимотея Мацьківа “З-над Дністра на канадські прерії” [1], яка побачила світ у Едмонті 1963 року, читаємо наступне: “Уже по заснуванні нового села (Побережжя. – В. М.), чи то завдяки зусиллю його мешканців, чи в наслідок природної конфігурації терену, Дністер коло Побережжя ще раз змінив свій біг, а саме пробив собі русло попід саму Мар’ямпільську гору, відсуваючись від села Побережжя майже на дві кілометри на північ. При зміні русла Дністер забрав від Мар’ямполя цілий присілок ти прилучив його до Побережжя”.

Тепер Бранівка опинилась ближче до села Побережжя, до якого й стала згодом належати адміністративно. Проте весь час, аж до 1944 року, цей присілок мав свого автономну управу.

Працюючи в Івано-Франківському архіві, ми звернули увагу на те, що саме Бранівка спочатку передувала в організації культурно-громадських товариств і була більш активною, аніж саме Побережжя. Щоправда, з часом ситуація вирівнялась і багато товариств із Бранівки та Побережжя злились воедино. Звичайно скупі архівні справи не дають широкої картини громадського руху того часу, але вони чітко і безпомилково, що не раз не може зберегти людська пам’ять, подають прізвища людей, причетних до того чи іншого товариства чи об’єднання. Відрадно, що в обидвох місцинах жили люди, переважно прості селяни, які не були байдужими до такої праці й хотіли, щоб їхнє село виглядало не гірше від інших.

Найдавнішою та наймасовішою громадсько-культурною організацією на західноукраїнських землях була “Просвіта”, яка виникла у 1868 році з ініціативи українських народовців, які прагнули ширити освіту серед народу.

На підставі статуту, затвердженого розпорядженням австрійського міністерства внутрішніх справ від 2 вересня 1868 року, вже у грудні того ж року у Львові були скликані установчі збори Товариства. У зборах взяли участь 64 засновники [2], які обрали головою товариства українського громадсько-політичного діяча, композитора та педагога Анатолія Вахнянина (1841-1908).

Створена організаційна структура (філії – читальні) в західноукраїнських землях підпорядковувались Львівському товариству “Просвіта”. Основними завданнями товариства були: поширення освіти, піднесення

національної свідомості, культури і добробуту українського народу шляхом ліквідації неписьменності, видання та поширення популярних читанок, календарів, творів класиків української літератури, заснування читалень, бібліотек, хорових і драматичних гуртків, кас взаємодопомоги, торговельних кооперативів.

Найплідніше у 1920–30-ті роки “Просвіта” працювала в Галичині та на Закарпатті. 1939 року, з окупацією радянськими та угорськими військами українських земель, діяльність товариства в Галичині та Закарпатті була припинена.

“Просвіта” у Бранівці була заснована 1895 року. Очоловав її селянин Ілько Ходак, а секретарем був Григорій Лещинин. Про читальню “Просвіти” з часу її заснування знаходимо в Тимотея Мацьківа [1] таку інформацію: “Була в селі читальня “Просвіти”, але не провадила більшої діяльності. Не було її кому вести. Єдині інтелігенти в селі – священник і вчителі не займались поширюванням освіти серед селян. Парохом у селі був старенький о. Ілярій Руденський, який не мав уже сил займатися працею поза церквою, а вчителі були або поляки, або байдужі і неохочі до громадсько-суспільної праці. Щойно, коли десь кого 1908 р. прийшов до села новий парох о. Н. Анастазієвський, а на управителя школи – українець Павло Посацький, життя в читальні і громаді пішло жвавішим кроком уперед”.

Під час Першої світової війни діяльність читальні припинилась, а відновлена вона була влітку 1924 р. В Державному архіві Івано-Франківської області [3] знаходимо документ, складений 8 липня 1924 року, в якому читаємо: “Підписані члени громади Бранівка від Побережжя наміряють заложити в себе читальню “Просвіти”. Члени-основателі: о. Олексій Шараневич, Панько Баран, Стась Завальський, Михайло Нагірний, Михайло Тихонюк, Стась Марчук, Панько Макар, Василь Настишан, Михайло Пушко, Дмитро Пушка”.

Керував осередком “Просвіти” о. Олексій Шараневич. До Виділу [4] увійшли також заступник голови Михайло Тихонюк, писар Григорій Лещинин, бібліотекар Панько Баран, господар Василь Кукурудз. Членів товариства було 44, з них – 39 чоловіків і 5 парубків. “Просвіта” передплачувала “Свободу”, “Новий час”, мала власну бібліотеку, яка налічувала 130 книг. Грунт під спорудження читальні подарував голова громади, а поки будинок читальні зводився, вона розміщувалась у хаті Михайла Тихонюка.

У 1936 році керівний склад очільників товариства у Бранівці був таким: Василь Ходак, син Марії, 1889 р.н. – голова, Станіслав Завальський, син Григорія, 1889 р.н. – заступник голови, Станіслав Ходак, 1906 р.н. – касир, Михайло Макар, син Юрія, 1920 р.н. – секретар, Станіслав Тихонюк – бібліотекар, Михайло Мацьків, син Станіслава, 1907 р.н. – господар. Заступники виділових – Василь Завальський, Федір Запухляк, Стефан Гасюк.

Товариство “Просвіта” у Побережжі було засноване 1908 року [4]. З найактивніших її членів назвемо Тараса Лопатинського, Михайла Калина, Дмитра Вовка, Василя Мацьківа, Василя Пуйду, Івана Калина, Василя Тихонюка, Миколу Пуйду, Івана Кокорудза, Михайла Вовка та інших. Спочатку в осередку було 27 осіб, а між ними і дві жінки: Теофілія Кравець та Єфрозина Лецишин.

До розвитку культурно-освітньої праці в селі перед Першою світовою війною [1] “причинились багато також місцеві й довколишні студенти, як М. і Т. Мацькові, В. Вовк і Яр. Посацький з Побережа, В. Вовк з Єзуполя, Ю. Каменецький і О. Гробельний з Мар’ямполья. В час вакацій ми давали доповіді в читальні, а також уряджували концерти й театральні вистави”.

У 1936 р. [4] товариством керував уже Михайло Мацьків, син Олекси, 1904 р.н., заступником був Дмитро Вовк, син Миколи, 1895 р.н., касиром – Михайло Лецишин, син Івана, 1896 р.н., секретарем – Григорій Лецишин, син Федя, 1893 р.н., господарем – Іван Калин, син Панька, 1904 р.н., бібліотекарем – Марія Калин, дочка Івана, 1912 р.н. Як писав у своїх спогадах Т. Мацьків “члени читальні своєю відданою і безкорисливою працею побудували в 1927 р. гарний читальняний будинок, у якому містилась велика театральна зала, читальня, кооперативна крамниця. Бібліотека була невелика, проте для неї передплачували “Діло”, “Новий час”, “Український голос”, “Народну просвіту”. Аматорський гурток при читальні давав вистави (за рік – вісім п’єс) не тільки в селі Побережжя, а й по всіх сусідніх селах”. При “Просвіті” був організований хор.

Вагомий внесок в розквіт національної свідомості, яка особливо проявилась в часи визвольних змагань, зробили молодіжні товариства “Сокіл”, “Січ”, “Луг”.

Ці товариства діяли на західноукраїнських землях. Їх виникненню сприяли відповідні соціально-екологічні, політичні та ідеологічні передумови, які склались у часи багатовікового поневолення українського народу. Початок організовано молодіжного руху [5] поклато товариство “Сокіл” (Львів, 1984 р.). Мета: виховання свідомого, фізично здорового патріота України, борця за її незалежність. Моральною основою “Сокола” був закон Божий і на його основі вироблений сокільський закон – 10 заповідей. Соколи мали свій прапор – малинового кольору, свій гімн – “Соколи, соколи”. Робота у містах мала спортивно-гімнастичний, а в селах – пожежно-спортивний характер. Велике виховне значення мали Сокільські свята.

Товариство “Січ” виникло в 1990 році (с. Завалля, Снятинський повіт на Станіславщині). Головна мета діяльності “Січей”, крім гімнастично-пожежної, – ще й виховна, культурно-просвітницька. Якщо діяльність “Соколів” мала більше загальнослов’янський характер, то “Січей” – чисто національний. Організаційна побудова “Січей” нагадувала

Запорізьку Січ. Січова Хоругва (прапор) спочатку була малинового кольору, а з 1910 р. – синьо-жовтою.

Популярність “Січей” серед населення Східної Галичини (особливо сільського) була великою. В 1914 р. діяло 916 осередків, які об’єднували понад 30 тис. членів. При панській Польщі йде процес переслідування січовиків, тому цей рух слабшає. Більшість січовиків перейшли в нову молодіжну організацію “Луг” (1925 р.), яка була близькою за характером роботи до Січей.

25 березня 1925 р. Львівське староство зареєструвало статут Товариства руханкового і огневої сторожі “Луг”, перший осередок якого створив у с. Підберізцях Львівського повіту отаман львівської повітової “Січі” Роман Дашкевич (1892-1975). “Луг” продовжував традиції “Січі”, але врахувавши гіркий досвід, намагався бути позапартійним, а одягом учасників товариства була не козацька, а військова уніформа періоду визвольних змагань 1917-1920 р.р. Вони також носили топірці, що спричинювало конфлікти з владою (чимало осередків через це заборонили). На початку 1933 р. затвердили новий статут і назву Українське руханково-спортове товариство “Луг” (Р. Дашкевич пояснив, що обладнання для гасіння пожеж було дорогим, а коли “Луги” невчасно прибували на пожежу, то таке товариство ліквідувалося). На вересень 1939 року діяло 934 осередки з понад 30 тис. членів. З приходом радянської влади товариство було розпушено.

“Було в селі, вже в моїм дитинстві, – згадує Т. Мацьків [1], – руханково-пожежне товариство “Січ”. Уліті січовики щонеділі, як була погода, робили вправи на громадській площі, брали участь у різних місцевих і повітових святах, а їх ленти, малиновий прапор і топірці справляли на всіх, а особливо на дітвору, велике враження й захоплення. Гімназистам не вільно було належати до “Січі”, але старші учні скидали “мундурки” (приписаний уніформ гімназійних учнів) і в сільському вбранні брали участь у виступах “Січі”.

В час українських визвольних змагань село Побереже добре заслужилось. В українську галицьку армію село вислало цілу сотню, що брала участь у всіх боях у Галичині і в східній Україні. З визвольних змагань не вернулась додому й половина вояків, а тих, що вернулись, польська влада довго переслідувала, а деяких навіть по тюрмах в’язнила”.

У міжвоєнний період [4] у селі замість забороненого товариства “Січ” було зорганізоване товариство “Сокіл”, яке гарно працювало. До правління цього товариства входили: Іван Лещишин, син Василя, 1911 р.н. – голова, Іван Калин, син Панька, 1905 р.н. – заступник, Василь Рижак, син Романа, 1909 р.н. – секретар, Іван Мацьків, син Олекси, 1912 р.н. – скарбник, Василь Тихонюк, син Антона, 1907 р.н.

В обласному архіві знаходимо також документ від 21 січня 1927 року [6] про “членів-основателів Руханкового Товариства і Огневої

Сторожі “Луг” у Побережжю: Василь Пуйда – голова, Дмитро Вовк – секретар, Василь Куш, Микола Пуйда, Олекса Калин, Михайло Катамай, Василь Пуйда, Стась Білан, Михайло Пуйда”.

Окрім “Просвіти” в Побережжі діяв також “Сільський господар”, який допомагав селянам тим, що винаймав їм за помірну плату сільськогосподарське знаряддя і техніку. На 16.05.1929 р. до нього входили [7] о. Олексій Шараневич, Василь Куш, Михайло Лещиншин, Дмитро Вовк, Микола Вовк, Олекса Королик, Василь Пуйда, Михайло Качан. Головою був Семен Мороз.

“Другою установою (після “Просвіти”. – В. М.), – пише Т. Мацьків [1], – що гарно працювала за Польщі, була заснована й ведена о. О. Шараневичем районна молочарня, яка висилала свої молочарські вироби до повітового Союзу молочарень у Станиславові й до централі “Масло-союзу” у Львові. Третьою установою, що гарно записалась в історію села, була Каса Стефчика, яка добре розвивалась та ставала у великій пригоді селянам. Гарно розвивалась у Побережжі теж споживча кооператива. Перед першою світовою війною були в селі три жидівські крамниці і дві корчми. По війні закладено у селі споживчу кооперативу, яка розбудувала в селі одинадцять своїх крамниць і зовсім витиснула з села жидівські крамниці і корчми”.

Існував у Побережжі за Польщі ще й “кружок “Рідної школи” Українського Педагогічного Товариства, заснований 10 травня 1931 р.”. Членами засновниками були [8]: Василь Кокорудз – голова, Михайло Качан, о. Олексій Шараневич, Олексій Королик, Іван Кукурудз, Євстахій Королик, Григорій Куш, Василь Королик, Михайло Куш. Гурток займався вирішенням проблем навчання українського населення, наданням моральної та матеріальної допомоги учням і студентам.

Не залишались осторонь громадсько-культурної роботи і побережські жінки. Вони об’єднались у “Союз українок”, роботу якого організувала дружина пароха села о. О. Шараневича. “Те жіноче товариство гарно розвивалось і працювало, – згадує Т. Мацьків [1]. – Жінки організували курси варення, плетення светрів і хусток, а передусім курси вишивання. Відомі і славні були вишивки побережанок”.

У сусідніх селах, – пише Іван Драбчук [4], – наприклад, у моєму Сільці, досі користуються популярністю чудові жіночі народні костюми (сардаки і запаски), вигаптувані у Побережжі.

Завершити нашу розвідку про культурно-громадські товариства в Побережжі мабуть буде доречно цитатою зі спогадів доктора Т. Мацьківа [1]: “Кінчаючи спогади про моє рідне село, бажаю, щоб не загинула добра пам’ять про жертвних працівників для добра села. Тому згадую прізвища тих, що добре заслужились для національного, культурного й економічного розвитку села: о. Н. Анастазієвський і його дочка Оля Вовк, о. О. Шараневич, дир. школи П. Посацький і його сини й дочки,

господар Микола Вовк і його сини Василь і Дмитро, та М. і Ів. Мацькові сини Олекси”.

Література

1. Мацьків Т. З-над Дністра на канадські прерії. Мій життєвий шлях / Д-р Тимотей Мацьків. – Едмонтон, Українські вісті, 1963. – 208 с.
2. Галян Т.В. Вербилівці: історико-краєзнавчий нарис / Т.В. Галян. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2014. – 240 с.
3. ДАІФО. – Ф2, оп. 3, спр. 99.
4. Драбчук І. “Просвіта” у Бранівці та Побережжі [Електронний ресурс] / І. Драбчук. – Режим доступу: <http://uaprosvita.if.ua/news/15>.
5. Молодіжні товариства “Сокіл”, “Січ”, “Пласт”, “Луг” в Галичині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://helpiks.org/3-73923>.
6. ДАІФО. – Ф2, оп. 3, спр. 221.
7. ДАІФО. – Ф2, оп. 3, спр. 262.
8. ДАІФО. – Ф2, оп. 3, спр. 190.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 16.11.2017 р.
Рекомендовано до друку д.істор.н., професором Мандриком Я.І.,
д.політ.н., професором Монолатієм І.С.*

SECTIONS OF CULTURAL AND PUBLIC SOCIETIES ACTING IN POBEREZHZIA VILLAGE UNTIL SEPTEMBER 1939

V. M. Moishyshyn

*Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas;
76019, Ivano-Frankivsk, Carpathian street, 15;
tel. +380 (3422) 72-71-31; e-mail: math@nung.edu.ua*

The article deals with the cultural-educational, youth and cooperative sections of Ukrainian societies operating on the territory of the Poberezhia village in Tysmenytsia district of Ivano-Frankivsk region since the end of the nineteenth century until September 1939.

Key words: *cultural-public societies, “Prosvita”, “Sich”, “Sokil”, “Lug”, “Silskyi gospodar”, “Ridna shkola”, “Soyuz ukrayinok”, archival sources, memories.*